

Barabás Andrea Tünde

A sértett kompenzációja

(Gondolatok az egyes emberi jogok és jogtalanságok valamint az állam helytállási kötelezettségének viszonyáról)

Bizonyos emberi „jogtalanságok” – vagyis az általunk vizsgált kérdéskörben a büntetőjog szancionálta normasértések – amennyiben természetes személy az elszenvédjük, általában valamilyen alapvető emberi jogot sértenek, így pl. a javak tiszteltbentartásának jogát vagy a személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jogot. Bár ezek alapvetően ember és ember közötti viszonyok, kulcsszerephez jut az állam is, a jogi szabályozástól kezdve a bűnüldözésben, a büntetőeljárásban és a végrehajtásban elfoglalt helyét tekintve. A közhatalom letéteményeseként azonban az államnak, miközben adót szed, kötelez, szankcionál, kötelezései is vannak polgáraival szemben, bár ezekről ritkábban esik szó. Így pl. köteles megvédeni az állampolgárokat attól, hogy bűncselekmények áldozatává váljanak, vagy ha erre nem képes, akkor feladata az előállt sérelem orvoslása, az áldozat kártalanításának biztosítása. Itt elsődlegesen a „sértő” általi jóvátétel elősegítéséről van szó, s csak ennek hiányában beszélhetünk az állam helytállási/kártalanítási kötelezettségének előállításáról. Jól fogalmazza ezt meg *Maihofer*, aki szerint az állam alapvető, alkotmányosságból fakadó kötelessége a gyengék védelme.¹ Éppen ez a felismerés vezetett az állam felelősségvállalását érintő olyan elméletek kidolgozásához, mint pl. az objektív felelősség teóriája, az egyenlő védelem, vagy a társadalmi kötelezettség elmélete. Ezek mindegyike azt hangsúlyozza (bár különböző kiindulópontból), hogy a polgár joggal tarthat igényt az állam támogatására, ha bűncselekmény áldozatává válik.

A *durkheimi* gondolat szerint a bűnözés teljes körű visszaszorítása csak aránytalanul magas pénzügyi és szociális költségekkel (ellenőrzés, a személyiség mozgásterének korlátozása, a személyiségi jogok szűkítése, stb.) lenne lehetséges.² Mivel az állam gazdaságilag sem képes egy teljeskörű jóvátételi programot finanszírozni, érthető, hogy napjainkra mindinkább előtérbe kerülnek azok a megoldások, amelyek a tettes közvetlen teljesítését kívánják sajátos, új alternatív büntetésekkel elősegíteni.

A megváltozott kriminálpolitikai szemlélet jól tükröződik az ENSZ és az Európa Tanács dokumentumaiban. Ezek közül háromról szólnék röviden:

- A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozataival való bánásmód igazságszolgáltatás alapelveiről szóló 1985-ös ENSZ deklaráció 9. pontja

1 MAIHOFFER, W.: Menschenbild und Strafrechtsreform. Berlin, 1964. 53.

2 DURKHEIM, E.: Die Regeln der soziologischen Methode. Neuwied, 1961. Idézi: KIEFFE, W.–LAMNEK, S.: Soziologie des Opfers (Theorie, Methoden und Empirie der Viktimologie). München, 1986. 452.

szerint a kormányoknak felül kell vizsgálniuk gyakorlatukat annak érdekében, hogy a kártérítést mint büntetési lehetőséget vegyék figyelembe az egyéb büntetőjogi szankciók mellett. Kiemeli továbbá, hogy ha az elkövetőtől vagy más forrásból nem térülne meg egészében a kártérítés, az államoknak elő kell segíteniük kártalanítás (anyagi kompenzáció) nyújtását. Erre a célra nemzeti alapok létrehozását is szorgalmazza.³

- Az Európa Tanács R/85/11. számú, „Az áldozat büntetőjogi és eljárásjogi helyzetéről” szóló ajánlásának 10. pontja szerint lehetővé kell tenni a büntető bíróságok számára, hogy elrendelhessek az elkövető részéről az áldozatnak nyújtandó kártérítést. Ennek érdekében el kell törölni minden olyan létező korlátozást, megszorítást vagy technikai akadályt, amely gátat vetne e lehetőség általános gyakorlati alkalmazásának.
- Az Európa Tanács R/87/18. számú, a büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló ajánlása ennél is tovább megy, és részletesen foglalkozik a bíróságon kívüli egyezség lehetőségeivel, különösen a kisebb súlyú bűncselekmények (minor offences) eseteiben. Az ajánlás egyértelműen a jóvátételt – akár materiális, akár szimbolikus – kívánja meg az elkövetőtől ahhoz, hogy cserébe mentesülhessen a hagyományos büntetőjogi szankcionálás alól. Így a hatóság, ha a jogszabályi feltételek megvannak, az alábbiakat indítványozhatja az „állítólagos elkövetőnek” (ártatlanság vélelme!):
  - az állam, a társadalom vagy valamilyen jótékonyági intézmény javára meghatározott pénzüsszeg fizetését;
  - a bűncselekmények következtében károsodott javak vagy érdekek helyreállítását;
  - a sértett megfelelő kártalanítását.

Napjainkra tehát egyértelművé vált a jóvátétel, s a jóvátételen alapuló szankciók iránti igény megerősödése, ami Albrecht szerint a „kriminálpolitikai Újkort” jelenti. Ez ugyanis nem egyszerűen egy kriminológiai elmélet következménye – írja –, hanem sokkal inkább a különböző kriminálpolitikai koncepciók kapcsolatának eredménye.⁴ Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk arról az egyszerű tényről, hogy a jóvátétel gondolata nem idegen egyetlen ma meghatározó kriminológiai elmélettől sem.

A legnyilvánvalóbb az összhang a viktimológia sértettközpontúsága és a jóvátétel gondolata között. A sértett igényeinek kielégítése és jogainak erősítése megfelel az áldozattan céljainak, különösen a sértett helyzetének, érdekeinek figyelembe vételénél. Épp ilyen világosan látszik az összefüggés a tettes reszocializációját célzó törekvések esetében.

3 Erről részletesen: KRATOCHWILL F.: A betöréses lopás sértette – egy empirikus vizsgálat tanulságai. In: Kriminológiai Közlemények, 38–39. sz., Budapest, 1991. 65–84.

4 ALBRECHT, H.-J.: Kriminologische Perspektiven der Schadenwiedergutmachung. In: ESER, A.–KAISER, G.–MADLENER, K. (Hg.) Neue Wege der Schadenwiedergutmachung im Strafrecht. Bd. 18. Freiburg i. Br. 1990. 43–89.

Hiszen a sértettel és az okozott sérelemmel való szembesülés, valamint a „pozitív” szankció lehetővé teszi, hogy a tettes a cselekményét feldolgozhassa, önmaga hártsa el következményeit, méghozzá a közösség helyeslése mellett, s ezzel maga segítse elő visszatérését a társadalomba.⁵ A klasszikus megtorló elmélet számára ugyanakkor a jogépségi gondolat szemponjából van különös jelentősége a jóvátételnek. A tettes ugyanis a kompenzációval vagy ezt célzó ajánlatával mintegy tudtul adja, hogy magát a jogsértést, és annak következményeit nem akarja fenntartani. Szabó András szerint: míg a rosszállást mások mondják ki felettünk, és ezzel tesznek hitet a szabályok érvényessége mellett, addig a tevőleges jóvátétel kifejezi a vétkes szabály melletti állásfoglalását.⁶

Arra nézve, hogy a kárjóvátételnek milyen konkrét megvalósítási formái létezhetnek, Nagy Ferenc az alábbi csoportokat állította fel:

1. a bűnelkövető általi jóvátétel,
2. az állami kártalanítással az áldozatvédő és segítő törvények alapján nyújtott jóvátétel,
3. az önkéntes, privát alapon nyugvó áldozatsegítés kínálta jóvátétel, és végül
4. biztosítási alapon nyújtott jóvátétel.⁷

Úgy vélem, fenti csoportosítással teljes mértékben egyetérthetünk, hiszen a sérelem orvoslása elsősorban a kár okozóját kell, hogy terhelje. Csak nemteljesítés vagy a felderítetlen ügyek esetén következik be az egyéb helytállási kötelezettség. Legfeljebb a sorrend lehet kérdéses, vagyis az, hogy az állam felelősségvállalása, amely véleményem szerint automatikus, csak az utolsó két lehetőség, de legalábbis a biztosítás hiányában lép be. Ugyanakkor viszont az önkéntes, privát áldozatsegítő egyesületek sem működhetnek állami támogatás nélkül.

A jóvátételi lehetőségek nemzetközi áttekintését végzi el a bonni Igazságügyi Minisztérium által készített tanulmány, amely e lehetőségeket az állami reakció-szisztémán belül vizsgálja.⁸ Eszerint három fő megoldás létezik:

1. Az első az *összekapcsolt (adhéziós) modell*, amely a polgári – és büntetőjog egy eljárásban való érvényesítését jelenti az egységes döntéshozatal céljából. E koncepció „ellovak” a francia büntetőeljárás tekinthető, ahol a sértett a polgári jogi kárjóvátételi igényét az *action civile* formájában érvényesítheti. Ez a modell bizonyos eltérésekkel a kontinens más országaiban is megtalálható, így pl. a svájci büntetőeljárásban is. A francia Bc. 2. szakasza szerint minden esetben, amikor bűncselekményre visszavezethető személyi kárt szenvednek el, jóvátételi igény érvényesíthető legkésőbb a közzétételével egyidejűleg, ha az államügyész ezt nem tette volna meg. Ez az eljárás mindenképpen előnyös a sértettnek, hiszen az igazságszolgáltatást

5 ALBRECHT: supra 4. sz. jegyzet.

6 SZABÓ A: Igazságosan vagy okosan? Akadémiai Kiadó, Budapest, 91.

7 NAGY F.: Jóvátétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. In: Kriminológiai Közlemények, 48. sz., MTA Kriminológiai Társaság, Budapest, 1993. 4–36.

8 Bundesministerium der Justiz (Hg.): Schadenwiedergutmachung im Kriminalrecht, Bonn, 1988. 11–12.

a polgárral való együttműködésre sarkallja. Ugyanakkor megfelel annak a kriminálpolitikai igénynek is, hogy a kárjóvátételi követelés érvényrejuttatása a büntetőeljárással együtt maradjon.

(Érdekes, hogy miközben ez az eljárás virágzik Franciaországban, közben a többi országban „Csipkerózsika álmát alussza”. Ez részben azzal magyarázható, hogy a francia rendszerben nem ismerik az ügyek sztrikt elválasztását, vagyis egy bíró ma büntetőügyekkel, holnap pedig éppúgy polgári ügyekkel is foglalkozhat.)

2. A második – a pénzbüntetésnek az állam részéről a sértett javára történő „lemondása”, vagyis az az eset, amikor a jóvátételt az állami büntetőigény érvényesítésének alapján a pénzbüntetésből finanszírozzák – az ún. *elterelő, vagy elvezető modell*. (A diverzióval való összetéveszthetősége miatt ez utóbbi elnevezés tűnik a szerencsésebbnek.)

Itt a svájci büntetőjog megoldását érdemes kiemelni, mivel a StGB (azaz a svájci Btk) két esetben is lehetőséget ad erre. Egyszer a 60. szakasz 1. bekezdésében, amely szerint a tárgyak és vagyoni értékek, amelyek az államot illetik, a sértett javára felhasználhatók. Ugyanitt a 2. bekezdés lehetővé teszi, hogy a bíró a sértettnek az elítélt által fizetendő pénzbírságot/büntetést megítélje. Ennek feltételei: az áldozat a bűncselekmény miatt *jelentős kárt* szenved, amely által *szükség helyzetbe kerül*; emellett a *kárt a tettes* – a pénzbüntetés megfizetése mellett – *nem képes megtéríteni*. Amennyiben a pénzbüntetés a sértett részére kifizethető, akkor ennek követelésétől az állam eláll, amiről konkrétan a bíróság dönt.

Svájcban egyébként ezt a szabályozást túl restriktívnek tartják, és a szabályozás kiszélesítését valamint a jóvátétel önálló szankciókénti bevezetését javasolják. A tanulmány szerzői szerint bár e modell kétségek nélkül egyes megoldást kínál a jóvátétel „becsmpészésére” a büntető ítélezésbe, azonban éppen ebből adódik hátránya is, vagyis az, hogy elkerüli az alapkérdés tisztázását, hiszen a kártalanítás egy más szankcióhoz kapcsolódik. Az a félelem pedig, hogy kincstári okokból ritkán alkalmazhatják, a svájci tapasztalatok alapján indokoltnak látszik.

3. A harmadik, az ún. *szankció modellnél* a kárjóvátétel mint sajátos büntetés jelentkezik. Ennek jó példája a brit megoldás. 1973-ban a compensation order-t mint mellékbüntetést vezették be Angliában és Wales-ben, majd 1982-ben önálló szankció rangot kapott. 1988-ban „helyzete tovább erősödött”, mivel az akkori törvényt módosítás szerint a bíróságnak minden esetben meg kell indokolnia, ha nem rendeli el a kompenzációt, noha elvi lehetősége fennáll. Gyakorlati megvalósítását tekintve a belügyminisztérium körlevelet adott ki, amelyben – megkönnyítendő a bíróságok munkáját – kereteket állapított meg a konkrét összegek meghatározására (pl. egy fog elvesztése 550 fontig terjedő megváltást, míg egy csuklótörés akár 2500 font összegű megváltást eredményezhet). Ez azonban csak javaslat, a bíróságokat nem kötelezi.

A mindennapokban a compensation order szilárdan gyökeret vert, bár hozzá kell tenni, hogy nem minden bűncselekménnyel okozott kárnál rendelik el egyforma gyakorisággal. Leginkább a dologi károk és más vagyoni károk esetében kedvelt szankció, míg pl. a személyi sérüléseknél csak jóval szűkebb körben alkalmazzák.

Másként csoportosít *Nagy Ferenc*, aki a következő modelleket különbözteti meg:⁹

1. A formális büntetőeljárás kívüli ill. a bírósági eljárás előtti mediáció és tettes-áldozat kiegyezési eljárások — azaz a szerző ide voltaképpen a diverzió egyes megvalósítási formáit sorolja.
2. Büntető eljárási modellek, így:
  - adhéziós eljárás (action civile);
  - jóvátétel mint az eljárás megszüntetésének, ill. a vádemeléstől való eltekintésnek az alapja (pl. a német StPo 153. §-a szerinti vádemeléstől való ideiglenes eltekintés a jóvátétel feltételével, vagy hasonló megoldás az osztrák, ill. a svéd fiatalok jogában);
3. Jóvátétel az anyagi büntetőjogban:
  - Jóvátétel, mint büntethetőséget megszüntető ok (pl. tevékeny megbánás, önkéntes visszalépés);
  - Jóvátétel, mint önálló szankcióforma (compensation order);
  - Szankciószurrogátum — pl. a próbárabocsátással, ill. a feltételes elítéléssel kapcsolatos kombinációk;
  - Büntetészkiszabási körülmény (ez voltaképpen enyhítő körülményt jelent);
  - Szimbolikus és egyéb formák (pl. a közhasznú munka).
4. Jóvátétel a büntetésvégrehajtásban (főképpen, mint a feltételes szabadságrabocsátás „feltétele”).

Bármely csoportosítást tekintjük is, látható, hogy nemzetközi viszonylatban milyen széles skálán mozog a jóvátétel értékelésének lehetősége, alkalmazkodva az adott jogrendszer kínálta keretekhez.

E felsorolás mindenestre remélhetőleg alkalmas arra, hogy megmutassa a hazai jogalkotóknak, milyen tág lehetőségek vannak a jóvátétel alkalmazására. A bűncselekmények áldozatainak ugyanis Magyarországon jelenleg igen csekély esélye van a kártalanításra. Attól a szerencsés esettől eltekintve, ha pl. az ellopott dolog előkerül, vagy a sértettnek az adott esetre is kiterjedő biztosítása van, gyakorlatilag nincs más útja a kárérvényesítésnek, nincs kitől mit kérni. Az állam, úgy tűnik, mindeddig nem érezte igazán feladatának, hogy e kérdést rendezze. Márpedig — tekintettel az Európai Unióhoz való csatlakozási szándéokra is — sokáig már nem odázható el a megfelelő jogi szabályozás kidolgozása.

Éppen ezért érdemes még részletesebben szólni a mediációról, vagy tettes-áldozat egyezségről is, amely a jóvátétel egy speciális formája. E lehetőséget *Nagy Ferenc* a diverzió egy fajtájaként említi. Bár a kiegyezést kétségkívül az elterelési módok egyikének tekinthetjük, alkalmazási köre napjainkban tovább szélesedett, és vannak olyan megoldások, amelyeknél a megegyezés még közvetlenül a bíróság ítélethozatala előtt is lehetséges. Speciálisnak annyiban tekinthető, hogy bár az egyezés

9 NAGY: supra 7. sz. jegyzet.

tárgya szintén a bűncselekmény által okozott kár jóvátétele, a felek közötti közvetlen kapcsolat elősegítheti a cselekmény okozta feszültség feloldását, vagyis a megbékélést, „kiengesztelődést”. *Frehsee* szerint a felek között a tiszta, különösen a materiális kárról való megegyezésen túl a mediációnak egy szociálpszichológiai dimenziója is van, ami a konfliktus-elsimító megbékélésben nyilvánul meg. Azaz a jóvátétel és a tettes-áldozat egyezés egymást átfedő kategóriáját az a kiegyezés különbözteti meg, ami a tett által okozott szociális zavar megszüntetését feltételezi, hiszen a tettes tud valamit tenni azért, hogy az áldozatot kártalanítsa.¹⁰ A mediáció tehát tulajdonképpen a bűncselekmény sértettje és elkövetője között létrejövő önkéntes megállapodás, amelyben a tettes vállalja, hogy az általa okozott kárt a sértettnek egy mindkettejük által elfogadható formában jóváteszi, és ennek következtében részben vagy egészben mentesül az adott társadalomban egyébként szokásos felelősségrevonás következményei alól.

A konkrét megvalósítást vizsgálva a legkülönbözőbb megoldásokkal találkozhatunk. Mivel a tettes-áldozat egyezés Kanadában és az USA-ban indult hódító útjára, és onnan került át elsőként Nagybritanniába, majd a 80-as évektől a kontinens más országaiba, természetesen alakult és változott, az alkalmazók lehetőségeinek és igényeinek megfelelően. A mediáció lényege azonban mindenhol azonos, vagyis a hagyományos hosszadalmas büntetőeljárásal szemben gyorsabb, a felek számára kedvezőbb, s az állam számára olcsóbb megoldást kínál. Az áldozatot tevékeny részvételre sarkallja az ügy tisztázásában és a jóvátételi megállapodás kialakításában, az elkövető pedig az egyezésben foglaltak teljesítésével elkerülheti a börtönbüntetést.

A mediáció kínálta előnyök a hazai szakemberek számára sem lehetnek közömbösek, különösen a jóvátétel kérdésének megoldatlansága és az áldozatok érdekeinek abszolút háttérbe szorulása miatt. Megfelel ugyanakkor annak a nemzetközi igénynek is, amely a szabadságvesztés büntetést mintegy „ultima ratio”-ként kívánja fenntartani, és az alternatív szankcionálást szorgalmazza különösen a kisebb- és közepes súlyú bűncselekmények esetében.

„A jelenlegi magyar szabályozás a kibékülés és az egyezségi kötés lehetőségét két esetben ismeri el: a magánvádas ügyekben megszüntetik az eljárást, ha a felek kibékültek. A másik eset az, ha az erőszakos közönség után a tettes és a sértett még az elsőfokú ítélet előtt házasságot köt, ekkor a büntetés korlátlanul enyhíthető. E két intézmény gondolatának alkalmazása vezethet el a sértett és a vádlott közötti kibékülés intézményes szorgalmazásához, és jogi következményeinek meghatározásához” — írja *Király Tibor*.¹¹ A jóvátétel jogi relevanciáját emellett elismeri a Btk. 332. §-a a tevékeny megbánásnál valamint a bírósági mentesítésnél az érdemesség elbírálása szempontjából. Az adhéziós eljárás során — az állandó bírói gyakorlat szerint — a sér-

10 FREHSEE, D.: Schadenwiedergutmachung als Instrument strafrechtlicher Sozialkontrolle. Duncker & Humblot, Berlin, 1987. 11–18.

11 KIRÁLY T.: A büntető-eljárási jog reformja elé. In: Kriminológiai Közlemények, 1993. 48. sz., Budapest, 78–90.

tett az elkövetővel szemben csak a tényleges kárát érvényesítheti, noha a törvényi megfogalmazás a nem vagyoni kár érvényesíthetőségét nem zárja ki. A tevékeny megbánás, amely akár a büntetés korlátlan enyhítését eredményezheti, ritkán alkalmazott jogintézmény Magyarországon. Mint szankciószurrogátum, a jóvátétel nálunk nem létezik, bár elvileg pl. a pártfogói felügyelet szabályozásánál lehetséges lenne feltételként vagy meghagyásként való említése.¹²

Egy új jogintézmény bevezetését javasolva tisztázni kell, vajon megvannak-e a hazai alkalmazás jogi, szervezeti és anyagi feltételei: mennyiben várható e lehetőség tényleges adaptációja a magyar viszonyok között (mennyire idegen a hagyományos jogi eszközöktől), milyen mellék- és utóhatásai lehetségesek, és mindezek kapcsán vizsgálni kell a jogvédelem és az eljárási garanciák érvényesülésének biztosítékait. Király Tibor a kiegyezés lehetőségéről szólva hangsúlyozza, hogy a felek közötti kibékülés jogi relevanciájának elismerése a büntetőeljárásban a rendelkezési elv befogadását jelenti, ami egyébként a polgári jogban honos. Végig kell gondolnunk az intézményesítés feltételeit, így a beismerő vallomás szerepét, a sértettnek adandó elégtétel, a jóvátétel formáit, a vádlottat sújtó büntetés mérséklését és a tárgyaláson kívüli formát az eljárási elvekkel, különösen az ártatlanság vélelmével és az officialitással össze kell egyeztetni.¹³

A tettes-áldozat egyezség a nemzetközi tapasztalatokat figyelembe véve elsősorban a kisebb- és közepesen súlyos bűncselekmények területén alkalmazható eredményesen. A gyakorlat azt mutatja, hogy a jóvátételi egyezség lehetősége és a bűncselekmény súlyossága fordítottan arányos. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy egy bizonyos határon túl akkora az áldozatot ért sérelem, ami a kiegyezési készségét jóval meghaladja, másrészt még annak megléte esetén sem lenne realizálható mértékű a kívánt jóvátétel. Nem tűnik jó eszköznek az ún. bagatell bűncselekmények körében, amelyek egyébként sem szabadságvesztés büntetéssel fenyegetettek. (Itt más megoldást érdemes keresni: pl. a közcélú munkavégzést, aminek hasznát egy sértett-segítő szervezet kapná, amely egy e célra létrehozott pénzalapból kártalanítaná a károsultat.)

A mediáció konkrét alkalmazásának nélkülözhetetlen feltételei: a teljesen tisztázott tényállás, a tettes beismerő vallomása és mindkét érintett fél önkéntes beleegyezése. E feltételek a jogállami és az eljárási garanciák érvényesülése szempontjából szükségesek, mivel az eljárás a bíróságon kívül, bűnösséget kimondó ítélet nélkül zajlik. Az önkéntesség emellett egyben voltaképpen a siker kulcsa is. Hiszen ha a felek bármelyikére valamilyen nyomás nehezedne, ez részben akadálya lehetne a sikeres megegyezésnek, részben pedig ellentmondana a mediáció alap gondolatának, amely a pszichés vonzatot, a kiengesztelődést a materiális jóvátétellel azonos súlyúnak tartja.

A javaslattételi jogot – vagyis gyakorlatilag annak észlelését, hogy az eset alkalmas-e a mediációs eljárásra – a külföldi minta alapján érdemes az ügyész kezébe

12 Erről részletesen lásd: NAGY: supra 7. sz. jegyzet.

13 KIRÁLY: supra 11. sz. jegyzet.

adni, aki az illetékes mediációs projektet értesíti. Ennek munkatársai keresik meg azután a feleket, ismertetik a lehetőséget, közvetítenek az érintettek között, segítenek a megegyezés létrehozatalában stb., nyomon követik a jóvátétel teljesítését, és tájékoztatják az illetékes hatóságot.

Lényeges kérdés a jogi szabályozás megoldása, a biztosítékok kidolgozása mindkét fél részére. Úgy tűnik, ez sem jelent különösebb nehézséget, hiszen a szabályozási keretek gyakorlatilag adottak. Tekintettel arra, hogy a fiatalok elkövetők esetében különös érdek fűződik ahhoz, hogy a delikvens csak a legvégső esetben kerüljenek börtönbe, és a stigmatizációt, valamint a büntetett előélet egyéb következményeit is elkerülhessék, jó megoldást kínálna a 95-ben bevezetett, ám mind-ezidáig nemigen alkalmazott vádemeléstől való eltekintés lehetősége ideiglenesen, a jóvátétel feltételével, majd ennek teljesedésével az ügy végleges lezárása. A felnőttkorúak esetében pedig a próbára bocsátás és a jóvátétel feltételének kombinációja lehetne a megfelelő eszköz. Nemteljesítés esetén az ügy természetesen visszakerülne a szokásos jogi útra.

Tisztázandó kérdés még, hogy a valóságban a jóvátételnek milyen formái képzelhetők el. Alapvetően két lehetséges mód jöhet szóba: a pénzbeli kártérítés és a munkavégzés a sértett, vagy a közösség javára. Első pillantásra úgy hiszem, a pénzbeli jóvátétel látszik a legegyszerűbbnek, hiszen így a sértett kára közvetlenül és gyorsan megtérül anélkül, hogy a tetessel a továbbiak során közelebbi kapcsolatba kerülne. A hazai kutatások is megerősítették azonban, hogy a bűncselekmények elkövetőinek nagyobb része (és ez nemcsak a vagyoni elleni deliktumok tettesére vonatkozik) sok esetben nincs abban a helyzetben, hogy a kért kártérítési összeget kifizethesse.¹⁴ A fiatalok esetében ez még hatványozottabban van így. Még a komoly jóvátételi szándék is komolytalanná válik, miközben a kevés „vagyonosabb” tettes jobb helyzetbe kerül. Ennek elkerülését szolgálja elméletileg a részletfizetésben való megállapodás lehetősége, ami azonban valójában csak az elkövetők azon elenyészően kis hányadát érintheti, akik állandó munkahellyel ill. jövedelemmel rendelkeznek. Általában ezekben az esetekben sem jó megoldás a részletfizetés, mert míg ez az áldozat számára egy lassú és bizonytalan megtérülési formát jelent, addig az elkövetőt önmaga ill. családja fenntartása mellett súlyosan terhelheti.

A másik lehetőség a sértett- ill. a köz részére végzett munka lehet. Noha e két megoldás a fenti kérdést megfelelően látszik megoldani, mégis újabb kétségek merülnek fel. Az egyik probléma az a tény, hogy egy meglopott, esetleg fizikailag bántalmazott sértett korántsem biztos, hogy szívesen látná az elkövetőt maga körül ill. szűkebb környezetében még akkor sem, ha egyébként hajlandó a megbocsátásra. A köz javára végzett munka viszont önmagában nem oldja meg az áldozat kártalanítását.

Végül is mondhatni optimális megoldást jelent a két lehetőség kombinációja. Ez pedig a fizetendő kár megelőzése a tettes részére akként, hogy az összeget

14 BARABÁS A. T.: A mediáció esélyei Magyarországon egy empirikus vizsgálat tükrében. In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 33. sz., Budapest, 1996. 142–158.

közvetlenül a sértett kapja meg. Erre jó példa a németországi, ahol a mediációs projektekhez gyakran egy pénzalap társul (általában a sértettsegítő program keretében nyújtott állami támogatásból képezik). Ha létrejön a felek közötti megállapodás a mediátor segítségével s a projekt jóváhagyásával, akkor az ebben foglalt kártérítési összeget a pénzalapból kifizetik az áldozatnak. Előtte azonban szerződést kötnek az elkövetővel, aki vállalja, hogy az adott összeget meghatározott időn belül és formában visszatéríti. Ez lehetséges egyéb módon is, mint a pénzfizetés, így pl. a projekt által közvetített közérdekű munkavégzéssel a helyi önkormányzatnak, szociális otthonnak, kórháznak, stb. Itt tehát a pénzvátétel már a szimbolikus jóvátétel valamilyen formájával ötvöződik. A munka egyébként rendszerint fizetetlen, a hét meghatározott napjain vagy hétvégén végzett tevékenység, amely tehát korábbi környezetéből nem szakítja ki az érintettet, és lehetőséget kínál arra, hogy a fennmaradó időben gondoskodhassék önmagáról is, dolgozhasson korábbi munkahelyén, ill. folytathassa tanulmányait.

Érzésem szerint a mediáció sikerének e megoldás az egyik alappillére. Ez ugyanis olyan lehetőséget kínál a feleknek, amellyel mindenki „jól jár”. Miközben a sértett kára gyorsan és biztosan megtérül, az elkövetőnek sem kell olyan kötelezettségeket vállalnia, amelyek gyakorlatilag teljesíthetetlenek, s voltaképpen csak a szabadságvesztés elodázását jelentik. Ez egyébként összhangban van a már említett ENSZ deklaráció 8. pontjával is, amely annak érdekében, hogy a materiális jellegű kompenzációra képtelen elkövetők (és ezzel egyben az általuk „megsértettek”) számára az *egyenlő kezelés elvét* biztosítsa, ajánlja az ún. „szolgálatok nyújtását” a sértett, vagy a közösség részére is.¹⁵

Végző soron maga a társadalom, a közösség is jól jár e megoldással, hiszen megtakaríthatja a börtönbüntetés költségeit, társadalmilag hasznos munkát nyer, s eleget tesz annak az egyelőre csak erkölcsi értelemben vett kötelezettségének is, amely a bűncselekmények sértettjeivel szemben terheli. Mindez, úgy vélem, megerősíti, hogy a tettes-áldozat egyezség jogi lehetőségének megteremtése aktuális kérdés ma Magyarországon, és számos egyéb előnye mellett komoly előrelépést jelenthetne a sértettek kártalanításával kapcsolatos – az államot terhelő – feladatok megoldásában is.

---

15 Erről részletesen: GÖRGÉNYI I.: Kártalanítás vagy jóvátétel. In: Kriminológiai Közlemények, 48. sz., Budapest, 1993. 37–77.